

Een streepje geschiedenis ...

Inhoudsopgave

De naam "Sint-Agatha-Berchem"

De oorsprong

Sint-Agatha-Berchem, een plattelandsgemeente

Het wapenschild

De 'musts' van Berchem

- De oude romaanse kerk
- De kapel van Sint-Agatha
- De voormalige brouwerij Vandendriesch
- Het oude kerkhof
- De Berchemse boerderijen
- Het Frans hospitaal
- De Moderne wijk

De burgerhuizen en villa's

De groene ruimten

- De Groendreefstraat
- Het Wilderbos of Koninksbos
- De Hogenbossite
- Zavelenberg
- Kattebroek
- Bijzondere bomen

BB's of Bekende Berchemnaren

- Jean-Claude Van Damme
- François Nicolaëff
- Désiré Roegiest
- Jacques Dormont

Sint-Agatha-Berchem is een van de kleinste gemeenten van Brussel. De gemeente ligt ten noordwesten van Brussel met als buurgemeenten Zellik en Ganshoren in het noorden, Koekelberg in het oosten, Sint-Jans-Molenbeek in het zuiden en Dilbeek en Groot-Bijgaarden in het westen. Sint-Agatha-Berchem is 295 hectare groot en telde per 1 januari 2012 22.975 inwoners. De gemeente wist zijn landelijke karakter door de eeuwen heen te bewaren en is als het ware uitgegroeid tot een "dorp in de stad", waar het dankzij de hartelijke sfeer die er heerst bijzonder goed leven is.

De naam "Sint-Agatha-Berchem"

De naam "Berchem" verwijst naar een plaats waar erediensten werden gehouden in de omgeving van waar nu het Kerkplein ligt boven op een berg. Boven op die berg werd overigens de parochiekerk van Sint-Agatha-Berchem gebouwd. Vanwaar de naam? Etymologisch moeten we naar het Germaans waar "berga-", 'berg' betekent en *χaima-" voor 'woning' staat. Het is dan ook overduidelijk dat het hier gaat om een woning boven op een berg, waarbij duidelijk wordt verwezen naar de parochie. Met de jaren onderging de naam heel wat verandering, maar 'Berchem' vormde de constante.

Pas in het begin van de 18^e eeuw wordt Sint-Agatha aan de naam van de gemeente toegevoegd. Bedoeling daarbij was een onderscheid te maken tussen enerzijds Berchem bij Brussel en anderzijds Berchem bij Antwerpen.

Sint-Agatha, een Siciliaanse martelares en maagd afkomstig van Catania is de heilige die de gemeente Berchem vereert. De legende wil dat de landvoogd van Sicilië, Quintinus, Agatha voor zich probeerde te winnen, maar dat zij hier niet op wenste in te gaan, waarop ze werd gemarteld (zo werden meer bepaald haar borsten afgerukt) en stierf ze uiteindelijk in 251 van onze tijdsrekening. Bij haar dood brak er een zware aardbeving los gevolgd door, precies een jaar later, een uitbarsting van de Etna waarbij de lava de stad Catania dreigde te vernielen. De feestdag van Sint Agatha is 5 -februari, de dag waarop ze in 251 na Christus is gestorven. Sindsdien wordt de heilige ingeroepen om bescherming te bieden tegen natuurrampen.

Sint-Agatha-Berchem is dan ook een gemeente wiens naam sterk verwijst naar zijn religieuze oorsprong.

De oorsprong

De geschiedenis van Sint-Agatha-Berchem vermeldt geen noemenswaardige feiten. Geen bloedige veldslagen, geen drakendodende helden, geen kindervretende reuzen, ... In de middeleeuwen was Sint-Agatha-Berchem niets meer dan een vreedzaam dorpje zonder veel poeha, waar vooral boeren woonden die de vruchtbare gronden bewerkten en verder een rustig leventje leidden. Onder invloed van het nabije Brussel, de demografische aangroei en de verstedelijking ontwikkelde het dorpje zich tot een heuse gemeente en vond uiteindelijk aansluiting bij de 18 andere gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Na de donkere middeleeuwen volgt er een eeuwenlange periode van rust: er wordt in de gemeente Ledesteen gewonnen die vrij makkelijk te bewerken en bijzonder van kleur is en voorts leeft men van de landbouw. Er wordt ter ere van de heilige ook een kapel gebouwd. De 17^e eeuw was een erg moeilijke periode voor de gemeente. Berchem kreeg te kampen met chronische armoede die haar oorsprong vond in diverse gebeurtenissen. Met de godsdienstoorlogen een tiental jaar eerder, waarbij Sint-Agatha-Berchem nagenoeg helemaal werd vernield, had het dorp het al hard te verduren gehad. Vervolgens eiste de rekwisitie door de Hertog van Lotharingen en zijn troepen in 1646 eveneens een loodzware tol. Enkele jaren later moesten de Berchemnaren in hun dorp tal van Walen opvangen die het leger van Lodewijk XIV waren ontvlucht. En tot slot was er tegen het eind van de eeuw de beschieting van Brussel onder leiding van de Franse maarschalk de Villeroy die zijn kanonnen onder meer op de Berchemse hoogten had opgesteld en waarbij tevens heel wat woningen en andere gebouwen van de gemeenten werden vernield. Het was inderdaad een erg moeilijke eeuw voor Sint-Agatha-Berchem.

1795 vormt een mijlpaal: Sint-Agatha-Berchem verwerft het statuut van autonome gemeente. In 1841 wordt de Sint-Agatha-Berchem afgesplitst van Koekelberg. In 1954 vindt de gemeente aansluiting bij Brussel.

Heel lang werd de gemeente bestuurd vanuit de herbergen. Een vrij normale zaak in die tijd. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de eigenaar van de Berchemse herberg '*De Vergadering*' aan het begin van de 20ste eeuw tot burgemeester werd verkozen. Die traditie werd in ere gehouden tot de bouw van het eerste gemeentehuis in 1900 op het voormalige gemeenteplein, nu het Dr. Schweitzerplein. Het gebouw, dat ook dienst deed als gemeenteschool, omvatte een hoofdgebouw met aan beide zijde twee bijgebouwen volgens een

architectuur die traditioneel voor de gemeentehuizen op het platteland in die tijd werd gebruikt.

Begin 20ste eeuw wordt het gemeenteplein ingrijpend aangepast: er worden nieuwe woningen en gebouwen opgetrokken in Vlaamse neorenaissancestijl volgens een ontwerp van de architect Victor Degand. Zo kunnen we vandaag nog het schitterende pand aan het nummer 18 bewonderen met zijn hoektorentje en stenen raamkozijnen. Het hele project liep echter op een sissers af, ten bewijze de vele gebouwen die tijdens het interbellum werden opgetrokken: het plein wordt nu gekenmerkt door een heuse mix van stijlen die ook toen al op zoek was naar een eigen identiteit.

De verstedelijking van de gemeente zet in het zog van een bevolkingsexplosie anderzijds door. Al snel wordt ook het gemeentehuis te klein voor de alsnog toenemende bevolking. Een trend die te

verklaren valt door het feit dat rijke Brusselaars in deze landelijke gemeente komen genieten van de rust en de stilte van de weidse velden en weiden. Ze trekken er schitterende zomerverblijven op die ook vandaag nog de trots van Sint-Agatha-Berchem vormen. Om in te spelen op de noden van al die nieuwe inwoners wordt er een nieuw gemeentehuis ingericht in de voormalige gebouwen van de nv *The Continental Railway and Tramways Supply Company* aan de Koning Albertlaan, waar ook het huidige gemeentehuis is gevestigd. In 1956 wordt het oude gemeentehuis gesloopt om plaats te maken voor het plein dat wordt omgedoopt tot Dokter Schweitzerplein ter ere van de wetenschapper die in 1952 wordt bekroond met de Nobelprijs voor de vrede.

Sint-Agatha-Berchem, een plattelandsgemeente

Ondanks de zware verwoestingen als gevolg van de nietsontziende godsdienstoorlogen en de vele plunderingen die de gemeente moest ondergaan, wist Sint-Agatha-Berchem haar groene en landelijke karakter gedurende lange tijd te vrijwaren. Licht golvend landschap met groene valleien en heuvels, weiden voor paarden en runderen, koolzaad-, bieten-, hop-, klaver- of aardappelvelden ... Al die landelijke rijkdom blijft bestaan tot de tweede wereldoorlog toen industrialisering en verstedelijking het Berchemse platteland naar de geschiedenis verwezen. Het aanzien van het kleine dorpje verandert ingrijpend, maar niet alles gaat teloor! Ook vandaag nog zijn er heel wat sporen van terug te vinden. Heel wat groene ruimten wisten de stadsinvasie het hoofd te bieden. Kattebroek, het akkerland aan Hogenbos, het Wilderbos, de Groendreefstraat, ... Stuk voor stuk ademen ze de rust uit van het vredige platteland van weleer. De groenzones dragen in hoge mate bij aan de uitstraling van de gemeente. Sint-Agatha-Berchem is niet alleen gekend om zijn landelijke en gezellige karakter, maar ook om zijn vele groene ruimten in verhouding tot de oppervlakte van de gemeente. Een open en groene gemeente, zo zou Sint-Agatha-Berchem best kunnen worden omschreven.

Hoewel Sint-Agatha-Berchem vandaag deel uitmaakt van de hoofdstad van Europa zijn in de gemeente nog vele sporen terug te vinden van het rustige, kleine dorpje dat het in het begin van de 20ste eeuw was waar eenieder, jong of oud, Vlaming of Waal, man of vrouw, zich goed kan voelen binnen een hechte gemeenschap die de Berchemse ruimte onder elkaar deelt in een eeuwige sfeer van *savoir-vivre*.

Het wapenschild

In aansluiting op een initiatief van voormalig burgemeester Julien Gooskens krijgt de gemeente eindelijk haar wapenschild en blazoens toebedeeld. Het wapenschild draagt de Berchemse kleuren groen en wit. Bij elk wapenschild moeten een aantal elementen worden gerespecteerd: er dient te worden verwezen naar de geschiedenis van de gemeente, de gekozen kleuren moeten overeenstemmen met de kleuren van de gemeente en er dient te worden gerefereerd aan de naam van de gemeente.

Om aan die vereisten zo goed mogelijke tegemoet te komen werd het wapenschild van Sint-Agatha-Berchem opgesplitst in drie delen waarbij wordt verwezen naar de naam en de geschiedenis (de leeuw, de kapel van Sint-Agatha, het wapenschild van een voormalig burgemeester) en werden de kleuren groen en wit van de gemeente overgenomen. Er mag worden van uitgegaan dat de kleur groen werd overgenomen als symbool voor de vele groene ruimten die de klein gemeente Sint-Agatha-Berchem rijk is. De kleuren groen en wit vertalen precies de leuze "open en groene gemeente".

Op de rechterhelft van het wapenschild prijkt een leeuw, het oudste geschiedkundige spoor van de gemeente; de leeuw die ook op het zegel stond van de schepenen van Anderlecht en van Berchem. Links onderaan staat het blazoens van de familie Huysman d'Honssem, van wie in de 19e eeuw een van de leden (de oudste zoon, Sébastien Charles) burgemeester was en meer bepaald van 1825 tot 1830. Bovenaan links staat de kapel van Sint-Agatha aan wie de gemeente haar naam dankt.

Een wapenschild dat de gemeente Sint-Agatha-Berchem onderscheidt van de 18 andere Brusselse gemeenten waarbij tegelijk een aantal geschiedkundige gegevens werden geïntegreerd. Een wapenschild dat onze gemeente een gezicht geeft en waarvan de worden het waard zijn om te worden nageleefd.

De 'musts' van Berchem

De oude romaanse kerk: Groendreefstraat 0

Dit is het oudste gebouw van Sint-Agatha-Berchem. De kerk werd opgetrokken rond 1300 op een lichtjes verhoogd terrein vanwaar ze over het dorp, dat er omheen wordt gebouwd, torent. Die kerk geeft ook haar naam aan de gemeente. "Berchem" staat voor verblijfplaats op de berg ('Berch' van het Germaans 'berga-', berg en 'xaima-', woning). De verwijzing ligt voor de hand gezien de ligging van de kerk op een hoger gelegen stuk land. In die tijd wordt Berchem een autonome parochie die zich wellicht spreidde over een vrij uitgestrekt gebied (de huidige gemeente samen met delen van Jette, Ganshoren en Koekelberg).

Oorspronkelijk omvatte de kerk een toren en een schip. De oude romaanse kerk heeft een wel erg bijzondere structuur. De toren zit helemaal vervat in het gebouw en steunt in het westen op de gevelmuur en in het oosten op twee pilaren die midden in het

schip staan. Over het algemeen worden bij romaanse kerken de torens naast het hoofgebouw opgetrokken.

Tussen 1365 en 1846 raakt de kerk meermaals ernstig beschadigd (omwille van belegeringen door de Hertog van Lotharingen en Lodewijk XIV met de beschietingen van Brussel door de Fransen) en wordt ze vervolgens telkens weer gerestaureerd. Die opeenvolgende restauraties hebben echter duidelijke sporen nagelaten waarbij diverse elementen van de kerk worden gesloopt en de oorspronkelijke architecturale charme verloren gaat door toevoeging van een voorportaal en twee zijbeuken in gewone baksteen.

De oude romaanse kerk wordt dan ook in 1938 in bijzondere povere staat ingeruild voor een nieuwe kerk in neoromaanse stijl. De oude kerk alsmaar verder in verval tot er na de oorlog niets meer dan een zorgwekkende ruïne overblijft. Het is wachten tot 1972 eer de toenmalige gemeenteraad beslist om het heft in handen te nemen en de bouwvallige kerk volledig te restaureren. Met de hulp van architect Jean Rombaux wordt de kerk hersteld in de staat die ze in de 18e eeuw moet hebben gehad.

Binnenin de kerk, in de zuidelijke muur van de toren, bevindt zich een gotisch timpaan uit de 19e eeuw waarop de maagd Maria rechtop staat afgebeeld met in haar armen het kindje Jezus.

Vandaag wordt de kerk niet langer gebruikt voor erediensten maar wel voor tal van culturele evenementen opgezet door de gemeente of door de culturele centra, maar ze is en blijft een van de meest opmerkelijke architecturale getuigenissen van

het oude Berchem (zie Berchemse wandelingen).

De kapel van Sint-Agatha

Het kapelletje, gewijd aan Sint Agatha (meer over deze heilige vindt u hoger in de tekst), werd rond 1720 gebouwd; in de periode dat de verwijzing naar de heilige de naam van de gemeente aanvult. Het kapelletje aan het kerkplein stond oorspronkelijk aan de overzijde, maar moest omwille van zijn bouwvallige toestand worden heropgebouwd. Volgens de archieven zou dat eerste kapelletje zijn gewijd aan het Heilig Kruis. Men gaat ervan uit dat die wijziging ten gunste van Sint Agatha verband houdt met de godsdienstoorlogen van de 16^e eeuw, waar Berchem heel erg onder heeft geleden. De reden voor die aanpassing kan echter ook worden gezocht in de ingrijpende aanpassingen van het parochiegebouw aan het eind van de 17^e eeuw of in de vele vernielingen als gevolg van de oorlogen die Lodewijk XIV in die tijd voerde of nog omdat het Heilig Kruis in ongenade was gevallen.

De eerste kapel zou zijn gebouwd bovenop een bron die ook voor de viering van geboorten gebruikt zou zijn geweest. Ook de tweede werd bovenop een bron gebouwd. Die bron is echter sinds 1919 gedempt en het water wordt rechtstreeks afgeleid naar het riool.

De Sint Agatha kapel werd door de lokale bevolking naar eigen inzicht en volgens de trend van de 18e eeuw gebouwd en volgt dan ook geen bepaalde architecturale stroming. Het beeldje van de heilige dat oorspronkelijk in de kapel stond, werd overgebracht naar de parochiekerk. Momenteel staat er dan ook een replica in de kapel.

De voormalige brouwerij Vandendriesch: Kerkplein 0

De brouwerij aan het kerkplein werd in de tweede helft van de 19^e eeuw gebouwd tijdens de eerste golf van industrialisering in Sint-Agatha-Berchem. Aan het hoofd van de brouwerij stond toenmalig schepen Jean-Baptiste Vandendriesch. Hij gaf zijn onderneming de naam 'Brouwerij De Kroon' met net aan de overzijde het poststation "In de Kroon", waar nu het Gemeenschapscentrum "De Kroon" is gevestigd.

Qua architectuur volgt de brouwerij de typisch landelijke stijl: een centrale

binnenplaats met daarrond de brouwerswoning (waar de brouwer zelf woonde), de werkplaatsen en het koetshuis.

De brouwerswoning doorstond het best de tand des tijds. De voorgevel in Vlaamse neorenaissancestijl staat symbool voor de sociale afkomst van de eigenaar en voor de voorspoed van de onderneming: trapjesgevel, hekken uit smeedijzer en rond medaillon uit hardsteen met het wapen van de brouwer.

In 1918 beslist Van Calck, de schoonzoon van eigenaar Vandendriesch de in moeilijkheden geraakte brouwerij te slijten aan de familie Merten. Met de opbrengst laat hij zich een schitterende villa in Lodewijk XVI stijl bouwen die hij "Trianon Sans Souci" noemt. In die tijd werd er voornamelijk lambiek en faro (met suiker en karamel verrijkte lambiek) gebrouwen. In 1930 zet Merten een nieuw bier in de markt: de Golden.

Na de tweede wereldoorlog dooft de activiteit langzaam uit tot de gebouwen uiteindelijk worden verhuurd aan een firma die zich toespitst op gas- en stookoliebranders. De brouwerij geraakt in de vergetelheid. Tijdens een storm in februari 1990 stort een deel van de gebouwen in. Vier jaar later beslist de gemeente om de site aan te kopen en te restaureren om er de activiteiten van het nieuwe Franstalige culturele centrum, "Le Fourquet" dat in 1997 werd opgericht, in

onder te brengen.

Het oude kerkhof

In eerste instantie lag het kerkhof rond de oud romaanse kerk. Dat kerkhof werd echter buiten gebruik gesteld. In de plaats komt een begraafplaats bovenaan de Groendreefstraat.

Hier liggen heel wat grote figuren van Sint-Agatha-Berchem begraven, onder meer Édouard-Guillaume Goffin-Mathieu (burgemeester van 1843 tot 1859). Voorts zijn er nog de grafmonumenten van de Berchemse dichter Georges Rens, van de voormalige burgemeester van de gemeente Charles Leemans, en van Egide Winteroy, vermaard gemeenteraadslid.

Het kerkhof is in Berchem inzonderheid

gekend omwille van de graven van twee Britse helden: Bernard Brewin en Thomas Angell. Beiden waren Britse tanksoldaten die in 1940, bij het begin van de Tweede Wereldoorlog, België

doorkruisten op weg naar Duinkerke. Op vrijdag 17 mei 1940 werden ze in Sint-Agatha-Berchem neergeschoten en hier begraven. Hoewel de toegang tot hun graven door de Duitsers werd verboden, brachten heel wat Berchemnaren hen hulde door over de kerkhofmuur een bloem te gooien op hun graf.

De Berchemse boerderijen

Naast de vele herenboeren telde Sint-Agatha-Berchem tevens tal van kleinere boertjes die zich toespitsten op de groentekweek of bijzonder ambachtelijk aan de slag waren. Er staan er nog een paar langs de Groendreefstraat, maar de meesten werden gesloopt om plaats te maken voor nieuwe woningen. In Berchem is vooral het nummer 51 aan de Broekstraat, de hoeve van Pie Konijn, gekend. Het boerderijtje werd volledig gerenoveerd en uitgebreid met een kippenren. Het straalt een haast vergeten landelijke charme uit. De dieren en vogels op de boerderij waar vrijwillige veeartsen zorg voor dragen, leven rond het gebouw en hebben lak aan de wereld daarbuiten; tot groot jolijt van groot en klein. Net naast de boerderij staat een vijftig tot honderd jaar oude enorme schietwilg. Blijkbaar is die wilg gegroeid uit een tak die destijds in de grond werd gestopt om de was aan te drogen.

Aan het nummer 322 van de Soldatenstraat stond een qua bouwtechniek wel erg bijzondere hoeve. De binnenmuren waren opgetrokken uit leem die werd samengehouden met houten latten en koeienharen. Helaas moest ook deze boerderij, net als vele andere in Sint-Agatha-Berchem, worden gesloopt.

Frans Hospitaal: Josse Goffinlaan 158

Dit neoclassicistisch gebouw uit 1928-1929 aan de Josse Goffinlaan is van de hand van architect Gustave Maukels. Het bijzondere aan dit gebouw is dat het werd opgetrokken in neoclassicistische stijl, terwijl die eerder werd gebruikt voor gebouwen in de Leopoldwijk en dat de gemeente Sint-Agatha-Berchem in die tijd toch erg landelijk was. Anderzijds vierde het neoclassicisme hoogtij aan het eind van de 19^e eeuw, werd het in haar geschiedenis hier dan ook vrij laat toegepast.

Het hoofdgebouw pakt uit met een indrukwekkende gevel: het centrale risaliet is erg imponerend met balustradebalkon op vier zuilen, driehoekig fronton waarop vrouwen en kinderen staan afgebeeld die rond het blazen van de instelling spelen. Onder de scheidingslaag met de eerste verdieping werden panelen aangebracht waarin de namen staan gegraveerd van de milde schenkers die de bouw van het ziekenhuis financieel mogelijk maakten. In het hoofdgebouw werden de administratie, de kamers, de röntgenafdeling, de apotheek en de operatiezaal ondergebracht.

Links van het hoofdgebouw staat een paviljoen dat aan de toenmalige ambassadeur van de Franse republiek, Maurice Herbette, werd gewijd. Het rechterpaviljoen draagt de naam van mevrouw Raymond Poincaré, echtgenote van de toenmalige president van Frankrijk.

Het ziekenhuis, onder de hoge bescherming van koningin Elisabeth, opende in 1930 zijn deuren. Het werd in eerste instantie opgericht om Franse kolonisten, slachtoffer van tropische ziekten, gratis te verzorgen. Maar al snel konden alle inwoners van Brussel hier terecht.

Tijdens de tweede wereldoorlog werd het gebouw opgeëist door de Duitse bezetter. Als gevolg van ernstige financiële perikelen werd er beslist om ernaast een nieuw ziekenhuis te bouwen. Het Frans hospitaal werd uiteindelijk verkocht aan het Gebouwenfonds voor de Rijksscholen die het daarop doorverkocht aan de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij van Brussel. Vandaag blijft er nog enkel het hoofdgebouw.

De Moderne wijk

Aan het begin van de 20ste eeuw werkten en leefden de arbeiders in België in erbarmelijke omstandigheden. Om hier verandering in te brengen werden onder meer projecten zoals de Moderne wijk opgezet: een geheel van woningen tegen meer betaalbare prijzen met de idee om er een tuinwijk - een groene stadswijk - van de te maken.

Victor Bourgeois, de projectarchitect, verdiende eerder zijn sporen met dergelijke initiatieven, maar met de bouw van de Moderne wijk in Sint-Agatha-Berchem breekt hij echt door. De wijk ligt tussen de Josse Goffinlaan en de Keizer Karellaan op het plateau van Dendermonde. Die plek voor de bouw van de Moderne wijk werd inzonderheid gekozen om zijn ligging bovenop een plateau waar dominante winden continu zuivere lucht aanvoeren en zijn openheid voor de zon die de rijke beplanting van de wijk zeer ten goede komt.

Victor Bourgeois was sinds het eind van de eerste wereldoorlog zeer begaan met de sociale problematiek. Victor Bourgeois werkte voor de *Société nationale d'Habitations et Logements à bon marché* en was in die hoedanigheid dan ook zeer nauw betrokken bij het bouwproject voor de wijk. Bovendien was dit omwille van zijn sterke persoonlijke interesse voor het modernisme en de "sociale kunst" de gelegenheid bij uitstek om een uniek meesterwerk te verwezenlijken: het bevestigen van zijn maatschappijideaal via de architectuur.

Victor Bourgeois werkt nieuwe architecturale vormen uit en maakt daarbij tevens gebruik van de minst dure bouwtechnieken waardoor hij de factuur voor de bouw van de Moderne wijk met 14% weet te drukken. Zo werkt hij vooral met monoliet uit waterarm beton.

Omwille van financiële problemen lopen de werken over drie jaar.

Kenmerkend voor de Moderne wijk is dat de oprichters destijds gingen voor een zekere architecturale verscheidenheid. Victor Bourgeois ontwierp dan ook verschillende soorten van gebouwen (eengezinswoningen, bungalows, appartementsgebouwen, etc.) die stuk voor stuk werden voorzien van een plat dak, in een rijtjespatroon werden opgesteld, met scherpe hoeken in zigzaggende straten. Kortom, het kubisme in al zijn eenvoud en schoonheid en een van de eerste voorbeelden in Europa. Victor Bourgeois werd in 1925 op de *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels modernes* van Parijs bekroond met een prijs.

De gebouwen: hoewel ze indrukwekkend ogen aan de buitenzijde werden de door Bourgeois gebouwde woningen niet altijd even lovend door de huurders onthaald. De originele en esthetische architectuur van het kubisme bood dankzij de typische zigzagopstelling weliswaar een maximale blootstelling aan de zon, maar bood geen bevredigende levensomstandigheden voor de bewoners van de wijk zodat velen hun interieur ingrijpend hebben aangepast.

Het Samenwerkersplein in het hart van de Moderne wijk Oorspronkelijk was het de bedoeling om hier de gemeenschappelijke diensten van de gemeente onder te brengen, maar om financiële

redenen bloedde dat project dood en kwamen er in de plaats een aantal kleinere winkels aan het plein. Rondom het op die manier ideaal aangelegde plein staan diverse kubistische gebouwen.

De burgerhuizen en villa's

Aan het begin van de 20ste eeuw is Sint-Agatha-Berchem een zuiver landelijke gemeente. In geen mijlen industrie te verkennen, alleen maar groen met weilanden, bossen en akkers. Sint-Agatha-Berchem werd als de meest gezonde gemeente van de streek beschouwd. En dat sprak de rijke Brusselse families bijzonder aan zodat ze hier hun buitenverblijf bouwden: de intussen welbekende schitterende villa's, die tot op de dag van vandaag de trots van Sint-Agatha-Berchem vormen.

Met de jaren zijn er heel wat onder de sloophamer verdwenen, maar een aantal zijn nog steeds te zien en bewoond.

Om er maar een paar te noemen:

Villa "Marie-Mirande": Selliers de Moranvilleaan 11

Adres: Selliers de Moranvilleaan 11 De villa is het enige huis in de gemeente dat op de monumentenlijst staat!

De villa werd in 1912 in opdracht van Guillaume Janssens gebouwd volgens de art-nouveauplannen van architect Victor Tinant. In die tijd viert de art nouveau hoogtij in Brussel. De verschillende woningen onderscheiden zich alsmaar sterker van elkaar via individuele accenten die zowel aan de buitenzijde als binnenin revolutionair kunnen worden genoemd. Guillaume Janssens was weliswaar niet de enige Brusselaar met een keramiekatelier maar de aankleding van Villa "Marie-Mirande" is een ommetje waard ...

Hier in Sint-Agatha-Berchem is deze villa, die de naam van de dochter van Guillaume Janssens draagt, de meest gekende dankzij de bijzondere bekleding van de gevel met ambachtelijke tegels. Janssens was immers keramist en vervaardigde samen met zijn werknemer, Henri Kerrels, de verschillende tegels ter versiering van zijn gevel in zijn eigen atelier. Deze villa is een zeldzaam exemplaar van de voorgevelaffiche in Brussel. Een heus meesterwerk!

Op de eerste verdieping zien we twee grote kleurpanelen die vrouwelijke begrippen allegoriseren: het ene staat symbool voor de Architectuur en het andere voor de Schilderkunst. De bovenzijde van het dubbele raam op de tweede verdieping is versierd met tegels waarop een vrouwenhoofd staat

afgebeeld, omringd met gestileerde bloemen. De gevel net onder de daklijst is versierd met bloemenmotieven.

Binnen is de woning aangekleed met schitterende keramiektegels en vooral de eetkamer, die helemaal van tegels is voorzien, is ter zake een parel.

Villa aan het nummer 59 van de Comhairelaan

De villa aan de Comhairelaan 59 werd in 1922 gebouwd door architect Théo Fellendaels en kijkt van op zijn heuvel statig uit over de gemeente. De eclectische stijl was in die tijd erg in. Het statige voorkomen van de villa maakt inderdaad indruk.

Aan de rechterzijgevel bevindt zich een grote vensteropening met in reliëf tegen de muur het hoofd van een vrouw met weelderige haardos. De hoofdingang, aan de linkerzijgevel van de villa, heet een ruim bordes uit hardsteen de bewoners welkom. Het huis dat volledig is omzoomd met een gietijzeren hek hoort sinds 1969 toe aan de familie Van Impe.

Villa aan het nummer 94 van de Openveldstraat

Deze prachtige villa werd in 1913 gebouwd en omvat een enorme woning en een park met een aantal merkwaardige bomen. Omwille van zijn enorme volume onderscheidt deze woning zich duidelijk van de andere woningen uit die tijd. Dat gevoel wordt nog versterkt door de hoektorentjes en de ruime loggia, de driehoekige puntgevel, de gevelversiering met bloemmotieven in reliëf, ... Bovendien werden binnen bijzonder ruime salons voorzien.

De groene ruimten

De Groendreefstraat

"De Groendreef vormt vanuit verschillende oogpunten een bijzonder landschapsgeheel en is een van de laatste holle wegen van het Brusselse gewest waarvan het historisch, archeologisch en esthetisch belang meermaals werd aangetoond (Berchemse wandelingen). Deze in Sint-Agatha-Berchem wereldbekende dreef loopt van het kerkplein naar het oude kerkhof. Zoals uit de naam mag blijken biedt de dreef de bezoekers een heuse landelijke wandeling tussen hagen en heggen, groene bermen en de charme van bloeiende meidoornakken. De boerderijtjes langs de dreef versterken nog het bucolische en schilderachtige karakter van de dreef. De dreef werd aan het begin van de 19^e eeuw gegraven en vormde oorspronkelijk buurtweg nr. 13 die langs het huidige traject van de Hogenbosstraat doorliep tot in Molenbeek. De Groendreefstraat is nu bekleed met 'kinderkopjes' en via een eenrichtingsinfrastructuur uitsluitend toegankelijk voor plaatselijk verkeer zodat absolute rust is gegarandeerd. Van de vele boerderijen die langs we weg lagen hebben enkel de nummers 1, 3, 27 en 36 de tand des tijds overleefd. In die boerderijen woonden destijds kleine tuinders en groenteboeren. Op het nummer 1 was bijvoorbeeld vroeger een café gevestigd dat wellicht het bier schonk dat in brouwerij De Kroon, die er net naast ligt, eveneens op het Kerkplein, werd gebrouwen. Op nummer 36, het gebouw dat wellicht het best bewaard is gebleven, maar nog steeds zonder stadswater, is al 40 jaar lang een trappenmakersbedrijf - Auguste Aernaudts - gevestigd.

Het Wilderbos of Koninkbos

Het Wilderbos is 7 hectare groot en dankt zijn naam aan zijn typische ongereptheid. Het Wilderbos wordt begrensd door de Groendreefstraat, de Wilderstraat, de Maricollendreef, de Kasterlindenstraat en het oude kerkhof. Het heuvelachtige reliëf is wellicht het gevolg van de delvingswerken die er sinds het begin van de 16e eeuw werden gevoerd; wat meteen ook verklaart waarom het Wilderbos slechts weinig oude bomen telt.

Door het golvende bos stroomt het kronkelende beekje de Parucq.

Het bijzondere van het Wilderbos is dat hier de hele vegetatie van het Brusselse gewest in één plek wordt samengebracht. Volgens botanici kunnen er hier vier verschillende biotopen worden waargenomen. In de eerste plaats is er **het oude bos** (1,5 ha groot) waar zeer verschillende bomen staan: beuken, essen, esdoorns, veldiepen, kastanjes, meidoorns, ... In het oude bos bloeien zelfs bosanemonen, hyacinten en wilde look die in de lente voor een heerlijke geur zorgen.

Vervolgens is er **het nieuwe bos** (2,5 ha groot) wordt gevormd door wilgen, liguster, appelbomen, perenbomen, berken en canadapopulieren.

Dan is er **de 'natte zone'** (2 ha groot) die wordt gevormd door verschillende kleinere beekjes die er stromen en een vijvertje met typische planten uit drassige gebieden zoals de slanke sleutelbloem of de kale jonker.

Tot slot is er nog **het jonge bos** dat dankzij zijn **kalkhoudende ondergrond** een bijzondere biotoop vormt en waar onder meer de gevlekte orchis (van de familie der orchideeën) kan worden gevonden!

Naast deze zeer weelderige vegetatie biedt het Wilderbos onderdak aan een zeer rijke fauna met tal van insecten, diverse amfibieën (waaronder de bruine kikker en de alpenwatersalamander), verscheidene vogels en kleine zoogdieren die de 7 hectare grote site met elkaar delen en er een unieke biotoop van maken in hartje Brussel. Een heuse aanrader om in uw wandeling door Berchem in te plannen.

Zavelenberg : Keizer Karellaan 0 ; Dendermondestraat 0

Vandaag is de Zavelenberg een beschermd natuureservaat. In vroegere tijden werd er zavel gewonnen; wat wellicht ook meteen de verklaring vormt voor het huidige heuvelachtige reliëf. In de jaren 60 maakte de idee opgang om op de site sociale woningen te bouwen. In 1991 kocht het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de gronden echter terug van de Nationale Maatschappij voor de Huisvesting. Een jaar later krijgt de Zavelenberg het statuut van beschermd natuureservaat. Het overgrote deel van de site wordt gebruikt als landbouwgrond, maar er blijft heel wat plaats over opdat de rijke natuur zich hier onbekommerd zou kunnen ontwikkelen met als resultaat: merkwaardige bomen, licht hellende weiden, een moeras, welig tierend wrangkruid, wilde look en andere zeldzame bloemen.

Om de Zavelenberg in 'goede doen' te houden zou het Gewest de landbouwactiviteit moeten terugschroeven en van de site een uitgestrekt wandelgebied voor het grote publiek maken.

Kattebroek : Kattestraat

Kattebroek is een 4,5 hectare grote groene site en verwijst naar een drassige vallei in het westen van de Berchemse gemeente. "Broek" betekent 'moeras' en "katte" wijst op 'verschansing' of verdedigingswerk. De naam heeft dus niets van doen met ons gezellig huisdier.

Vandaag biedt deze site een schitterend landschap: begraasde weiden, een reeks wilgen, typische moerasflora, ... Centraal in de site staat het rietveld, het grootste van Brussel, waar de watersnip leeft. Door de site loopt een smal wegeltje (de vroegere Kattestraat) die met de steun van de Koning Boudewijnstichting werd omgevormd tot een wandelweg. Kattebroek staat voor rust, stilte en landelijke charme.

Toen in 1994 een projectontwikkelaar zijn oog op het terrein liet vallen om het te verkavelen werd de site uiteindelijk beschermd zodat zijn natuurlijke rijkdom voor het nageslacht kon worden bewaard.

De Hogenbossite

Deze 4 hectare grote site, die Hogenbos of Hoogveld wordt genoemd, ligt in het zuiden van de gemeente op een hoogte van 80 m. Het is dan ook een unieke plek om van daaruit over de daken van Brussel en de basiliek van Koekelberg te turen. In vroegere tijden werd hier het land bewerkt, maar nu grazen er enkel nog wat paarden en koeien. Er bevinden zich ook nog wat groentetuintjes en wat kleinere akkers die zijn afgezoomd met schietwilgen en meidoornhagen. Dit kleine paradijs is tegen verloedering beschermd dankzij het statuut van groene zone in het ontwerp van Gewestelijk Bestemmingsplan.

Bijzondere bomen

- **Zilverlinde: René Comhairelaan 69**

Met zijn 20 meter hoge kruin en meer dan 400 cm brede stam torent deze zilverlinde in de Comhairelaan statig uit boven onze landelijke gemeente. Met een bladerkleed dat een diameter aanneemt van meer dan 15 meter, is deze boom de op zes na grootste in zijn soort in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Vanaf de weg is de zilverlinde slechts gedeeltelijk zichtbaar, maar zijn grootsheid en verhevenheid maken van deze boom een unicum in Sint-Agatha-Berchem.

- **Schietwilg: Broekstraat 0**

Ook dit is een monumentale boom. De schietwilg in de Broekstraat is de grootste in zijn soort van het hele Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Deze schietwilg is niet minder dan 18 meter hoog en heeft een stamomtrek van 565 cm en een bladerkleed van 16 meter doorsnee. De boom is vanaf de weg duidelijk zichtbaar; wat hem een enorme visuele aanwezigheid verleent. De stam die alsmaar dikker wordt, is goed te zien en splits zich hogerop in verschillende subgehelen; een typisch verschijnsel voor de schietwilg. Geschat wordt dat de boom 50 tot 100 jaar oud is en de volksmond wil dat dit het resultaat is van een tak die willekeurig in de grond werd gestopt om de was aan op te hangen.

De schietwilg is de grootste onder de wilgen. Hij dankt zijn naam aan het feit dat hij zo snel groeit. Over het algemeen groeien schietwilgen langs de waterkant. Het soepele en lichte hout wordt gebruikt bij de vervaardiging van papier, terwijl de twijgen in de mandenmakerij worden gebruikt.

- **Amerikaanse rode eik: Lusthuizenstraat 0**

In de herfst kleuren de bladeren van deze statige eik schitterend diepbruin. De eik draagt in hoge mate bij aan de schoonheid van het kleine Jean Monnet park (park voor een flatgebouw). Hij is binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de op twaalf na grootste in zijn soort en is 16 meter hoog met een bladerkleed van 16 meter doorsnee. Indrukwekkend en bijzonder sierlijk. De boom is intussen meer dan honderd jaar oud daar hij een overblijfsel is van het park van de familie Fagnart die hier rond 1900 een villa bouwde. Intussen werd het park omgedoopt in het Jean Monnet park.

BB's of Bekende Berchemnaren

Jean-Claude Van Damme

In 1960 wordt in Sint-Agatha-Berchem de wereldwijd bekende Hollywoodster, vermaard bodybuilder en meester in de gevechtkunst Jean-Claude Van Damme geboren (oorspronkelijk Van Varenberg). Jean-Claude Van Damme is Brusselaar in hart en nieren en op 21 oktober 2012 wordt hij in Anderlecht vereerd met een standbeeld. "Het standbeeld staat symbool voor de droom van een Brussels ketje. Het is opgedragen aan alle kinderen die een droom nastreven. En wie er echt in gelooft, die maakt het wel." dixit the Muscles of Brussels!

François Nicolaëff

Rechtover Kattebroek in de Kattestraat leeft en werkt de Belgische schilder François Nicolaëff die bekendheid verwierf met zijn surrealistische stijl 'à la Dali'. Nicolaëff schilderde niet alleen doeken, maar schreef ook een boek - *Rêves égarés* (verloren dromen) - waarin hij toelichting geeft bij zijn vele werken. Zijn werken schetsen een wereld waarin nostalgie, angst, verwondering, vervoering en droefenis hand in hand gaan.

Désiré Roegiest

Désiré Roegiest woont in de Openveldstraat. Zoals velen is hij geen sant in eigen land, maar wordt elders in d wereld wel geroemd om zijn talent als kunstenaar. Roegiest was actief in vele kunstvormen. In zijn beginjaren spitste hij zich toe op grafische vormgeving en reclamefoto's. Hij komt bijzonder creatief uit de hoek bij het illustreren van boeken en luxueuze kalenders, maar bovenal houdt hij van schilderen waar hij een stijl hanteert die veel weg heeft van het surrealisme van Magritte en Delvaux. Roegiest is tevens portretschilder met een bijzonder talent voor postzegels waarvoor hij overigens diverse prijzen in de wacht sleepte.

Jacques Dormont

Ook Jacques Dormont is een Berchems schilder die aan het Kerkplein leefde en woonde. Op 4 jaar werd Jacques Dormont doof als gevolg van de Spaanse griep. Hij weet de wereld der zinnen als geen ander te overstijgen en weet zijn droom, niet wars van enig symbolisme, waar te maken. Uit zijn schilderwerken stralen eenzaamheid en stilte tegen een schemerachtergrond zonder echter te vervallen in een melancholische droefheid. Jacques Dormont blijft eenvoudig en optimist en stapt in 2005 uit het leven. Hij laat ons een hele reeks schilderwerken zijn naam waardig.

Bibliografie:

- **"Berchemse wandelingen": parken en gebouwen in Berchem.**
- Atypische figuren van Berchem: "Brussel-dorp: het noordwesten"
- **Hedendaagse sfeer in Berchem: "Brussel-dorp: het noordwesten"**
- Keramiek: het noordwesten"
- **Uit de oude fotodoos van Berchem: "Berchem Sainte-Agathe autrefois" + info over oude gebouwen**
- Schweitzerplein en Dr. Schweitzer + Frans hospitaal: "les communes bruxelloises au passé et au présent"
- **Gids over de gemeenschappen in het Brussels Gewest**
- **Artikel over Berchem en zijn geschiedenis** <http://archives.lesoir.be/des-armoiries-tres-recentes-a-berchem-t-20050723-0010G9.html>
- **Sint Agatha** http://www.marrainescancerdusein.ch/histoire/pages_html/ste_agathe.html
- **Oude** **ansichtkaarten** **van** **Sint-Agatha-Berchem** ; <http://bruxellesanecdote.skynetblogs.be/archive/2012/02/01/berchem-ste-a.html>
- Website met de inventaris van de bijzondere bomen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
-